

debb témák, így a viccek sem (316). Egyfajta toleranciát sugároz más népek szokásainak bemutatása: például török, marokkói, kínai (494–495), arab, mohamedán, indiai (487).

Tanulságos megvizsgálni, hogy a magyar szövegek milyen nyelvváltozattípusokat képviselnek. Grammatikai szempontból szigorúan a sztenderdet követi a könyv (például a szabályszerű ikes ragozást), míg a szóválasztás és a stílus igazodik a beszélt nyelvhez, és kisebb mértékben, szükségszerű módon megjelennek a társalgási nyelv bizalmasabb fordulatai, valamint szaknyelvi, hivatalos nyelvi, zsargonszerű elemek és a mai élet időszerű fordulatai: *Mit parázol?* (462); *Magadnak vetted a sört?* (312); *Sok fiatal drogos.* (426); *A terrorizmus ellen harcolunk.* (210); *Felnagyítják a válság hatásait.* (379); *A tápot a csirkéknek hoztuk.* (494). Szerepe van az állandósult szókapcsolatoknak, a kollokációknak és a nagyobb frazeológiai egységeknek, így a gyakori és a ritkább szólásoknak, közmondásoknak: *Dobbal nem lehet verebet fogni. Könnyű az asztal mellett kalászt szedni.* (150).

A könyvet elsősorban nyelvtanfolyamok résztvevőinek és tanáraiknak, valamint magántanulóknak ajánljuk. A bonyolult nyelvtani rendszerben való tájékozódást megkönnyíti, ha ismerjük vagy felismerjük a grammatika belső logikáját, amit már a tartalomjegyzék alapos tanulmányozásával is elérhetünk (7–13), illetőleg használjuk a magyar és az angol nyelvű tárgymutatót (713–720).

Zimányi Árpád

IRODALOM

- Budai László (2014): „Közönyös rakosgató játék” *Acta Academiae Agriensis XLI. Sectio Linguistica Hungarica*, 7–8.
- Keszler Borbála (szerk., 2000): *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- RácZ Endre – Szemere Gyula (1982): *Mondattani elemzések*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Bóna Judit
**Női beszéd – férfi beszéd
 a fonetikai és a pszicholingvisztikai
 vizsgálatok tükrében**
 Nyelvtudományi Értekezések 167.
 Budapest: Akadémiai Kiadó, 2016. 109 p.
 ISBN: 978 963 05 9730 2

Régóta aktuális téma a nyelvtudományban a férfi és a női hangzó beszéd összehasonlítása. Bóna Judit most megjelent könyve hiánypótló a hazai tudományosságban. Fonetikai szempontból eddig is elemezték női és férfi beszélők produkcióit, de a rendszeres összehasonlításra az igény csak a gendernyelvészet elfogadottá válásával támadt fel.

Bóna könyve reflektál is erre, sajnos meglehetősen felületesen. A biológiai nemmel kapcsolatban csak annyit közöl, hogy „a fogantatáskor eldől”, a társadalmi nemről pedig egy tökéletesen semmitmondó definíciót idéz: „mindazon társadalmi tényezők összefoglaló elnevezése, amelyek különböző mértékben érintik a nőket és a férfiakat...” (8). Ez a felületesség éppen a hangzó beszéddel kapcsolatban vezet indokolatlan egyszerűsítésekhez. A kromoszómaszinten rögzített genetikai terv (a biológiai nem) megbicsaklásai (a fiúknál megfigyelhető androgén-érzékenység vagy a mindkét nemnél alkalmanként fellépő kongenitális adrenális hiperplázia) okozhatnak ugyanis a biológiai nemmel elmentéses beszédprodukción.

A beszédképesség agyi lehorgonyozottságával kapcsolatban a szerző meglehetősen régi forrásokat idéz. Az azóta elhunyt Kimura egyébként korrekt könyve eredetileg 2000-ben jelent meg, tehát nem tartalmazhatja a legújabb eredményeket. Brizendine 2006-os publikációja pedig a könyvpiac meghódításának érdekében számos leegyszerűsítő megfogalmazást tartalmaz. Érdemes lett volna nem másodlagos forrásokhoz – kézikönyvekhez – fordulni, hanem a kor legmagasabb színvonalán álló tudományos közleményeket olvasni, például a *Brain and Language* legújabb évfolyamaiban.

A társadalmi nem az adott nyelvi és kulturális közösség által elvárt szereprepertoár, s mint ilyen, történelmileg és földrajzilag erős változatosságot mutat. A könyv témájában az az izgalmas, hogy a hangzó beszéd a biológiai tényezők és a társadalmi elvárások metszéspontjában, azok bonyolult kölcsönhatásainak eredményeként jön létre. Bóna elemzése során szinte soha nem utal arra, hogy egyik vagy másik jelenség oka az eltérő nemi szocializáció, tehát a társadalmi nemhez köthető szereprepertoár. A nők gondosabb hangképzését, ejtését maga is igazolja vizsgálata során, de megáll a tény rögzítésénél, magyarázatot meg sem próbál találni rá.

A konkrét elemzés tárgya három életkori csoport: gyermekek, fiatal felnőttek és 70 feletti idős emberek, összesen 60 személy beszédproduktója. A felvételek ideje összesen 4,8 óra volt. A szerző az ő beszédükben először a megakadásjelenségeket vizsgálta, ennek során meglehetősen csekély különbségeket sikerült csak kimutatnia. Ez magyarázható azzal, hogy bizonyos beszédjelenségek meglehetősen ritkán fordulnak elő, s az emberek spontán beszédük során képesek sikeres stratégiákat alkalmazni az elkerülésükre. A kimutatott egyneműség másik oka az lehet, hogy az egyes életkori és nemi csoportokba kevés ember, mindössze tíz személy került. Ennek következtében a nagy egyéni különbségek egy csalóka átlagban mosódtak össze. Pedig az egyes beszélők produktói extrém módon tértek el egymástól. Ahogy a szerző írja: „A megakadások gyakoriságát tekintve az adatközlők között nagy egyéni különbségek voltak. A legritkábban az egyik idős férfi produkált megakadást (3,3-at 100 szavanként; ez 3,2 megakadást jelentett percenként), a leggyakrabban, 25,7-et 100 szavanként (ez 29,7 megakadást jelent percenként) pedig egy fiatal férfi ejtett valamilyen megakadásjelenséget” (25).

Az egész korpusz, azon belül a csak tíz-tíz főt magukba foglaló életkori és nemi csoportok produkálta alkorpuszok a nyers adatok szemrevételezése alapján nem látszanak kiegyenlítettnek. A korpusznyelvészetben szo-

kásos módszer az, hogy a szélsőséges értékeket figyelmen kívül hagyják, „levágják”. Erre ebben az esetben – vélhetőleg a kísérletben részt vevő személyek eleve csekély száma miatt – nem került sor. Ennek a következménye lehet, hogy alig látszik különbség a két nem nyelvhasználatában, kivéve a nyújtást, erre ugyanis mindhárom életkori csoportban a férfiak produkáltak több példát.

Érdekesebbnek tűnik a beszéd temporális sajátosságait vizsgáló fejezet. A társalgási fordulók vizsgálata megint extrém különbségeket mutat a kísérleti személyek között. „Az idősök között volt olyan adatközlő, akinél egyetlen fordulót adatoltunk, vagyis a felvételekészítő egyetlen kérdése után legalább öt percig beszélt” (58). A három életkori csoport között azonban éppen a fordulók tekintetében volt kimutatható a legnagyobb különbség. A gyermekekkel szemben a felnőttek többet és hosszabban beszéltek. Az egész korpuszból kiemelkedett az idős férfiak teljesítménye, mind az egy forduló során elhangzott szószám, mind pedig az időben mért hossz tekintetében.

A tapasztalatok szerint ez a mutató szoros összefüggést mutat a beszélő együttműködési készségével, azzal, mennyire fontos neki a helyzet, a beszédpartner személye. Magam 24, összesen 18 órás, 128 ezer szövegszót tartalmazó interjú alapján (Huszár 2006) megkülönböztettem elutasító magatartású és nagyon elkötelezett beszélgetőtársakat. A beszélgetéshez legkevesebb szóval hozzájáruló esetében egy fordulóra mindössze öt szó esett, a leglelkesebb partnernél ez a szám 345 volt. Ezzel fordítottan arányos a kérdező szószáma, hiszen minél szófukarabb a kérdező, annál buzgóbbnak kell lennie a kérdezőnek.

A beszéd temporális jellemzőinek vizsgálata több érdekes eredményt hozott, mindenekelőtt azt, hogy a fiatal férfiaknak mind a beszéd-, mind az artikulációs tempója gyorsabbnak bizonyult, mint a nőké. Az időseké lassabb, ahogy várható is volt. A gyermekek alacsony tempója összefügghet gyakorlat-

lanságukkal, illetve az idegen helyzet bénító hatásával.

A szegmentális hangszerkezet fonetikai jellemzőiről szóló fejezet a magánhangzók és a zöngétlen explozívák elemzését tűzte ki célul, mivel a szakirodalom tanúsága szerint ebben várható a legnagyobb különbség a férfiak és a nők beszéde között. Ebben a kutatásban a gyermekekét már nem, csak tíz fiatal és tíz idősebb felnőtt anyagát vizsgálták. Az eredmények igazodtak a nemzetközi szakirodalomban leírtakhoz: „az idősök hosszabb magánhangzó-időtartamokat produkálnak, mint a fiatalok, illetve a nők formánsai magasabb frekvenciákon realizálódnak, mint a férfiaké. A fiatal férfiak fonetikailag is párt alkotó rövid-hosszú magánhangzói között kevesebb különbséget találtunk, mint a másik három adatközlői csoportnál” (86). Ez igazolni látszik a férfiak kevésbé gondos ejtémódjáról szóló feltételezést. Meglepő viszont az idősebb férfiak normakövető kiejtése. Ezt Bóna azal magyarázza, hogy a lassabb tempó miatt több idejük van a magánhangzók viszonylag gondosabb képzésére.

A felpattanó zárhangok esetében a gyermekek hasonló eredményeket produkáltak, a fiúk és a lányok között csak a *k* ejtésében mutatkozott különbség. A fiatal felnőtteknél a *t* és a *k* zöngesítésében is megfigyelhető volt eltérés. Az idősebb beszélőknél pedig mindhárom explozíva (*t*, *k*, *p*) ejtése eltért egymástól a két nemi csoportban.

A szerző vizsgálata bebizonyította: „az életkor hatását érdemes mindig a nemek függvényében elemezni, hiszen nem azonos módon változik például a természetes öregedés révén sem az artikuláció a nőknél és a férfiaknál” (94).

Bóna Judit könyve korrekt, megbízható munka, mégis némi hiányérzetet kelt. Nem szól – még az említés szintjén sem – a némileg eltérő alaphangmagasság okozta problémákról a transznműek körében. Eddig a férfiból nővé válni kívánók számára az alaphang megemelésére elsősorban a sebészeti beavatkozás hozott eredményt. Az utób-

bi években sikerült a magyar foniátriai gyakorlatban hatékony terápiát kidolgozni ennek elkerülésére (Hirschberg és mtársai 2013).

Engem személyesen nagyon érdekelt volna az is, vajon sikerül-e magyar beszélők esetében is bizonyítani a nők „levegős ejtéséről” szóló megállapítást, amelynek létét először amerikai angolon, utána pedig más nyelven is bizonyították már (Klatt–Klatt 1990).

A könyv olvasását mindenekelőtt a magyar és idegen nyelv szakos bölcsészeknek, valamint a nyelvtudományi doktori iskolák hallgatóinak ajánlom.

Huszár Ágnes

IRODALOM

- Brizendine, L. (2006): *The female brain*. New York: Morgan Road Books.
- Hirschberg Jenő – Hacki Tamás – Mészáros Krisztina (2013): *Foniátria és társtudományok I-II*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Huszár Ágnes (2006): Az együttműködés nyelvi jelei. *Beszédgyógyítás* 17/1, 33–47.
- Kimura, D. (2000): *Sex and cognition*. Cambridge, MA / London: The MIT Press.
- Klatt, D. – Klatt, L. (1990): Analysis, synthesis, and perception of vocal quality variations among female and male talkers. *The Journal of the Acoustical Society of America* 87/2, 820–857.

Dringó-Horváth Ida – Fischer Andrea (szerk.)

Tanárjelölti kézikönyv

Budapest: Patrocinium Kiadó, 2015. 165 p. ISBN: 978-963-413-026-0

A *Tanárjelölti kézikönyv*, ahogyan címe is jelzi, a tanárképzésben részt vevő hallgatóknak kíván segítséget nyújtani. Az elsők között próbálja útba igazítani a tanárjelölteket a diploma megszerzéséhez szükséges rövid és hosszú